

Yordam Kitap: 48 ✦ İlkçağ Tarihi - 2 ✦ V. Diakov - S. Kovalev
ISBN-978-9944-122-40-5 / 978-9944-122-38-2 (takım) ✦ Çeviri: Özdemir İnce
Düzeltilme: Özlem Maruf - Tuğçe Turcan ✦ Kapak ve İç Tasarım: Savaş Çekiç
Sayfa Düzeni: Gönül Göner ✦ Birinci Basım: Haziran 2008 ✦ İkinci Basım: Kasım 2011
Üçüncü Basım: Ekim 2015

Yordam Kitap Basın ve Yayın Tic. Ltd. Şti. (Sertifika No: 10829)
Çatalçeşme Sokağı Gendaş Han No: 19 Kat: 3 Cağaloğlu 34110 İstanbul
T: 0212 528 19 10 F: 0212 528 19 09 W: www.yordamkitap.com
E: info@yordamkitap.com

Baskı: Yazın Basın Yayın Matbaacılık Turizm Tic.Ltd.Şti. (Sertifika No: 12028)
İ.O.S.B. Çevre Sanayi Sitesi 8. Blok No:38-40-42-44
Başakşehir - İstanbul
Tel: 0212 5650122

İLKÇAĞ TARİHİ-2

Roma

İÇİNDEKİLER

ROMA

40. BÖLÜM: Roma Tarihinin Kaynakları ve Tarih Yazıcılığı	11
41. BÖLÜM: Eski İtalya	33
42. BÖLÜM: Klan Döneminde İtalya ve Roma (M.Ö. X.-VII. YY)	37
43. BÖLÜM: Roma Klanlar Düzeninin Dağılması (M.Ö. VII-VI Yüzyıllar)	44
44. BÖLÜM: Dış Tehlikeler Karşısında Roma, Bağımsızlığın İlk Zamanları (M.Ö. 500-350 Yılları) Toplumun Askerleşmesi ve Gelenekler	50
45. BÖLÜM: Klanın Kalıntılarının Ortadan Kaldırılması ve Roma'da Sınıflı Toplumun ve Devletin Kuruluşu	57
46. BÖLÜM: İtalya'nın Fethi ve Roma İtalya Konfederasyonunun Kuruluşu	66
47. BÖLÜM: Batı Akdeniz Egemenliği İçin Roma ve Kartaca Arasındaki Mücadele	70
48. BÖLÜM: Roma'nın Doğu Egemenliğinin Başlangıcı	85
49. BÖLÜM: Ulusal Özgürlük Hareketlerinin Ezilmesi ve Roma'nın Egemenliğinin Bütün Akdenizde Güçlenmesi	89
50. BÖLÜM: M.Ö. III. ve II. Yüzyıllarda Köleci Roma İmparatorluğu'nun Gelişmesi	96
51. BÖLÜM: Latifundiaların Ortaya Çıkışı; Topraksızlaşan Köylü Sınıfı	102
52. BÖLÜM: III. Yüzyılın Sonu ve II. Yüzyılın Başında Roma'da Kültür Devrimi	108
53. BÖLÜM: Kölelerin Devrimci Hareketinin Başlangıcı	114
54. BÖLÜM: Roma ve İtalya'da Demokratik Hareket (150-90)	122
55. BÖLÜM: Köleci Askeri Dictatorluğun Başlangıcı Sulla	139
56. BÖLÜM: Cumhuriyet Düzeninin Bunalımı	151
57. BÖLÜM: Cumhuriyetin Yıkılışı	173
58. BÖLÜM: Augustus'un Hükümdarlığı	193
59. BÖLÜM: Cumhuriyetin Sonu ve Augustus'un Principatus'u Döneminde Roma Uygarlığı	204
60. BÖLÜM: Monarşi Rejiminin Güçlenmesi Iulius-Claudius Hanedanı	214

61. BÖLÜM: 68-69 Yılları İç Savaşı ve İmparatorluğun Toplumsal Tabanının Genişlemesi Flavius Hanedanı	232
62. BÖLÜM: Antoninuslar Yönetiminde İmparatorluk	241
63. BÖLÜM: M.S. II. Yüzyılda Toplumsal ve Ekonomik İlişkiler Bunalımın Ön Belirtileri ..	252
64. BÖLÜM: Kültürel Çöküş Hıristiyanlığın Ortaya Çıkışı	258
65. BÖLÜM: III. Yüzyılın Bunalımı ve Geç Dönem İmparatorluğu	271
Roma Tarihi Kronolojisi	297

ROMA

ROMA TARİHİNİN KAYNAKLARI
VE TARİH YAZICILIĞI

I. Italia ve Roma'nın eski tarihinin kaynakları (M.Ö. III. Yüzyıla kadar.) Italia ve Roma'nın toplumsal ve siyasal örgütlenmesinin ilk dönemlerinin incelenmesi, kaynaklarımızın son derece az olması nedeniyle, büyük güçlükler sunar. Eski İtalyalılardan, Grek toplumunun kendi kaynaklarına yerleştirilebilmesi için son derece bol malzeme sağlayan Homeros'un şiirleri türünden, eski sözel halk geleneğinden bir tek yapıt bile kalmadığını hemen belirtmeliyiz.

Varlıkları bilimsel olarak kanıtlanan (özellikle Niebuhr tarafından XIX. yüzyılda), eski Roma yıllıkları (*Annales*) da aynı şekilde kayıptırlar. Yalnızca, bunların ilk taslaklarının çok erken dönemlerle (M.Ö. V-IV. yüzyıllar), toplantı günlerinin, katılan konsüllerin (*Consul*) adlarının, meydana gelen olayların ve senatonun aldığı kararların yazıldığı kronolojik çizelgeler olan vakayinameler (*Fasti*, Romalıların olgular takvimi) biçiminde ortaya çıkmış olduklarını biliyoruz. Vakayinameler, yılda bir seçilen konsüllerin adıyla adlandırılıyordu. Bu zaman çizelgeleri, genel olarak *Pontifex*'ler (Roma rahibi) tarafından yalnızca pratik amaçlarla, bir ticari işlemin, borç sözleşmesinin, ya da toprak alım ve satımlarının ne zaman yapıldığını anımsamak için tutuluyordu.

M.Ö. 320 yılında, Roma senatosu büyük rahibi (*pontifex maximus*), isteyenin görüp bilgi edinmesi için *Basilica*'da (mahkeme, divan, ticaret odası) sergilenecek resmî vakayinameler hazırlamakla görevlendirdi ve o dönemden sonra "rahiplerin çizelgesi" yıllık olarak yayınlanmaya başladı. Bu çizelgeler (*albüm*) dolunca arşive konuluyordu. M.Ö. 130 yılına doğru büyük rahip Publius Mucius Scaevola, arşivde saklanan eski çizelgeleri *Büyük Yıllıklar* (*Annales maximi*) adı altında 80 kitaplık bir derleme olarak yayınladı. Günümüze ulaşmamış olan bu vakayiname ve

yıllıklar, kapsadıkları efsaneler ve aile söylenceleriyle birlikte, bunlardan yararlandıkları için *yıllık yazarı* (yıllıkçı, *annalist*) olarak tanımlanan ilk Romalı tarihçilere temel kaynaklar oluştururlar. Ama ne yazık ki bunların da yapıtları kayıptır.

İlkçağ (Antik) vakayinameleri ve yıllıklarından doğrudan bilgi sağlayan ve “*eski kuşak yıllıkçılar*” adıyla anılan M.Ö. III. yüzyıl sonu ve II. yüzyıl başı Romalı tarihçilerin yapıtlarının yok oluşuna ve İkinci Kartaca Savaşı’nın çağdaşı senator Fabius Pictor’un Grekçe yazdığı ilk düzenli Roma tarihinin yitmiş olmasına özellikle üzölmek gerekir. Censor¹ Marcus Porcius Cato’nun (234-149) yazdığı (M.Ö. 160’a doğru) ilk Latince tarih kitabı *Origines* de bazı parçalar dışında ne yazık ki kayıptır. Cato, bu yapıtında, yapıtının adından da anlaşılacağı üzere, yerel kronik ve belgelerin incelenmesine, eski yazıtlar ve topografyaya dayanarak ve Grekler’in günümüze kadar ulaşmamış olan Italia tarihi (*Italica*) ile ilgili çalışmalarından yararlanarak, İtalik² halkların ve kentlerin tarihinin kaynakları ve ilk dönemleri konusunu ele almaktadır. Bu kitap, daha önceki Romalı tarihçilerin yapıtlarının güzelliğini bozan yapay söz sanatlarından arınmış, çok yararlı, açık ve seçik bir dille kaleme alınmıştı.

Bazı kısa parçaların dışında, “*yeni kuşak yıllıkçılar*”dan, yani Valerianus Antias, Licinius Macer, Quinctius Aelius Tubero, vb., II. yüzyılın sonu ve I. yüzyılın ilk yarısı yazarlarından bize hiçbir şey kalmadı. Romalılar döneminden itibaren eleştirilere uğrayan, kendi dönemlerinin ilişki ve düşüncelerini eski zamanlara taşımak için yaptıkları tehlikeli tahminlere ve hatta bu amaçla masallar uydurmalarına karşın, bunların yapıtlarını bilmek bizim için çok değerli olurdu. “*Büyük yıllıklar*”dan geniş ölçüde yararlanmışlardı. Licinius Macer, kimsenin kullanmadığı eski “keten kitaplar” (büyük bir olasılıkla arşiv belgeleri) “bulgulamış” olduğu konusunda güvence vermektedir. Derin ansiklopedik bilgisiyle her konuda kalem oynatan büyük yazar Marcus Terentius Varro’nun kuşkusuz çok ciddi bir yapıtı olan *Antiquitates rerum humanarum et divinarum* (İnsanlarla ve Tanrılarla İlgili Şeylerin Tarihi) günümüze ulaşmadı.

Bununla birlikte, bu yitik kitapların bazı yansımaları, bağımsız araştırmacı oldukları kadar kendilerinden önceki yapıtların derleştircileri olan Augustus dönemi tarihçilerinin çalışmalarında yer almaktadır.

1 Roma’nın önceden konsüllük yapması gereken en yüksek devlet memuru. –*çev.*

2 Italia’ya M.Ö. 1200 yıllarında iki dalga halinde gelmeye başlayan halk. –*çev.*

Burada, yapıtları başkalarına göre daha iyi korunmuş, Roma ve İtalyanlık İlkçağ'ıyla ilgili bilgiler edinebileceğimiz üç yazardan (M.Ö. I. yüzyılın sonu) söz etmek istiyoruz: Roma'da yaşayan iki büyük Grek bilgini, Sicilyalı Diodoros ile Halikarnassos'lu Dionysios ve kente yerleşmiş olan Patavium doğumlu Titus Livius.

Caesar ve Augustus'un çağdaşı olan Diodoros, M.Ö. 30 yılına doğru, *Bibliothèque Historique* [Tarih Kitaplığı] adlı büyük bir evrensel tarih yazdı. Kırk kitap tutan bu yapıttan günümüze ilk beş kitap, II. kitaptan 20.'ye (dahil) kadar olan kitaplar ve ötekilerden parçalar kaldı. Mısır, Mezopotamya, Hindistan, eski Hellas ve en eski zamanlardan itibaren Roma tarihi anlatılmaktadır bu kitaplarda. Hiç kuşkusuz bu kadar geniş bir yapıtın, yalnızca, yazarın kişisel araştırmalarının sonucu olması olanaksızdır. Diodoros, kendisine kaynaklık eden özel tarih yapıtlarının bir derleştirmesini, az değişik kopyalarını vermektedir yalnızca. Görünüşe göre, Roma'nın ilk zamanlarının tarihini Fabius Pictor'a göre yazmıştır. Esinlendiği metni çok yakından izlemek alışkanlığında olduğu bilindiği için, Diodoros'un biraz değişiklik yaparak, bu Romalı eski yıllıkçıdan büyük ölçüde malzeme sağlamış olduğu tahmin ediliyor.

M.Ö. 29 yılında Roma'ya yerleşmeye gelen, Diodoros'un çağdaşı Halikarnassos'lu Dionysios *Romaike Arkhaeologia (III. yüzyılın ortalarına kadar eski Roma tarihi)* adlı Grekçe bir yapıt yazdı; on biri aşağı yukarı bütünüyle, geriye kalanları özet halinde elimize geçen toplam yirmi kitaptan oluşan bu yapıt, öğretmenliğini yaptığı konuşma sanatının örnekleri olan tumturaklı söylevlerle doludur. Halikarnassos'lu Dionysios, Fabius Pictor'un dışında başta genç kuşak yıllıkçıların yapıtları olmak üzere başka kaynaklardan ve özellikle Marcus Terentius Varro'nun yapıtlarından yararlanmıştı. Bu sayede, yitmiş Roma tarih literatürünün başka kaynakları Dionysios'un yapıtında korunmuştur.

Nihayet, Titus Livius'un (M.Ö. 59-M.S. 17) ünlü yapıtı, "kuruluşundan (*ab urbe condita*) Augustus dönemine (M.Ö. 9) kadar Roma tarihi", Roma tarihinin en eksiksiz bilgi kaynağını oluşturmaktadır. Bu 142 kitaptan oluşan büyük yapıtın tam olarak günümüze ulaşan ilk on kitabı Roma'nın kuruluşunu işlemektedir. Bunun dışında, 21'den 45. (dahil) kitaba kadar olan bölüme, ötekilerin parçalarına, kısaltılmış bölümlerine ve özetlerine sahip bulunmaktayız.

Titus Livius da Dionysios gibi gerçek bir tarihçi değildir, Roma'da ders veren bir söz bilimcidir. Tarihi, kişilerin ağzından ustalıkla söyleti-

len uzun söylevlerle süslüdür. “Yeryüzünün en birinci ulusunun görkemini insanların belleğinde devam ettirme”yi ve aynı zamanda, kendi döneminde başlayan ahlaki çöküş tehlikesini haber vermeyi, yani “nihayet, ilacı da hastalık kadar dayanılmaz olan bu bunalımları yaratan disiplin çöküşünün acımasız ilerleyişini izleme”yi (Titus Livius, *Giriş*, 3-9) kendisine amaç edinmiştir. Görüldüğü gibi Titus Livius ahlakçı ve yurtsever yanı ağır basan bir tarihçi. Bu nedenle ilk kaynaklara gitmekten kaçınıyor. Yalnızca, kendisinden önceki tarihçilerden öğrendiği bilgilere göre geçmişin olaylarını edebi ve çekici bir biçimde anlatmaya özen gösteriyor ve zaten, genel olarak “çoğunluğun düşüncesini paylaştığı”nı kendisi de kabul ediyor. Özellikle, Valerianus Antias, Licinius Macer ve Tubero gibi “yeni kuşak yıllıkçılar”ın yapıtlarından yararlanmıştı.

Italia ve Roma’nın en eski tarih döneminin incelenmesi için modern bilimin elinde bulunan yazılı metin belgeleri son derece sınırlıdır. Bu nedenle, bütün bu eski kaynakları “aşırı eleştiri”nin yıkıcı süzgecinden geçiren kimileri, Roma’nın gerçek tarihinin ancak M.Ö. III. yüzyıldan itibaren yazılabileceği kanısına varmaktadırlar. Bununla birlikte, arkeolojik, dilbilim, budunbilim (etnoloji) ve karşılaştırmalı tarih alanlarında son zamanlarda yapılan bulgular, tarih bilimine, eski Roma kaynaklarını denetleme olanağı veren ölçütler (kriterler) sağlamakta ve bize Roma tarihinin en eski geçmişiyle ilgili bilgiler sunmaktadır.

Rus eski tarih okulunun en ünlü temsilcilerinden biri olan V. Modestov, *Roma Tarihine Giriş*’inde (iki bölüm, 1902-1904), bu olanağa dikkati çeken ilk uzmanlardan biri olmuştur. Arkeoloji, budunbilim ve dilbilimin, Roma tarihinin en eski dönemlerinin incelenmesi için bile çok verimli bir inceleme alanı açtığını ileri süren bakış açısı, günümüzde, bilimin egemen görüşü durumuna gelmiştir. Aslında, Modestov, XIX. yüzyılın ikinci yarısı İtalyan arkeologlarının (Orsi, Pigorini, vb.) çalışmalarından yola çıkıyordu. O zamandan bu yana, Italia’nın tarih öncesi arkeolojisi ve eski tarihiyle ilgili belgeler önemli ölçüde çoğalmıştır.³ Italia’daki en eski Grek kolonilerinin (örneğin, Poseidonia-Paestum) kalıntılarını ortaya çıkartan birçok kazılar, başta Italia tarihinin ilk dönemlerinde önemli bir yer tutan Etrüsk ulusunun uygarlığının incelenmesi olmak üzere bu alana birçok yeni katkılar getirdiler.

3 Italia ve Sicilia’nın tarih öncesi arkeolojisi alanında, Gorion Childe’in Avrupa Uygarlığının Kaynaklarında adlı kitabında yapılan bulguların bir özeti bulunabilir.

2. M.Ö. III. Yüzyıldan I. Yüzyıla kadar Roma Cumhuriyeti'nin ve İmparatorluğun tarihinin kaynakları. Tarihçi, daha yeni dönemlerin, Cumhuriyetin yükselişi ve düşüşü, Roma İmparatorluğu'nun doğuşu ve gelişmesi dönemleriyle ilgili incelemeler alanında çok daha elverişli koşullara sahip bulunmaktadır. Bu dönem boyunca, Roma, çok gelişmiş bir tarih yazıcılığı düzeyine erişmiş bulunan ve Roma tarih yazınının etkisinde oluşup geliştiği Grek dünyası ile çok yakın ilişkiler kurmuş bulunuyordu. Aynı zamanda, bu dönemle ilgili bol yazıt bilim kaynakları vardır; nihayet, birçok yapı ve gündelik eşya gibi şeyler ya hazır durumdadır ya da yapılan arkeolojik bulgular sayesinde bilgi alanımıza girmektedir.

Grekler, Romalılarla yaptıkları ve sonuç olarak Hellas'ı Roma'nın kesin boyunduruğu altına sokan savaşların başından itibaren onunla özellikle ilgilenmeye başladılar. Romalılar, kendi yıktıkları Akha (Akhaia) Birliği'nde önemli bir siyasal rol oynadıktan sonra kendi başkentlerinde rehine olarak on yedi yıl yaşayan Polybios'u (201-120 dolayları) 40 kitaplık çok önemli "*Historiai*" (*Tarihler*) adlı yapıtını kaleme almak üzere görevlendirdiler. Polybios'un kendisinin de söylediği gibi, bu yapıtın başlıca amacı "Roma'nın hangi araçları ve nasıl bir başarılı yöntem kullanarak, elli üç yıllık bir süre içinde, bütün dünyanın efendisi durumuna geldiğini göstermek"tir (Polybios, I, I). Birinci sınıf Grek ve Roma kaynaklarından yararlanarak (özellikle Fabius Pictor) ve Thukydides'ten sakınım ve eleştirel bir bakış açısı içinde esinlenerek, bunları kullanıp olayların temel nedenlerini ortaya çıkarmak amacıyla, Polybios, bütün Akdeniz havzasının M.Ö. 264 ile 146 yılları arasında uzanan dönemi kapsayan geniş bir tarihsel tablosunu yaptı; yazar bunu yaparken, Romalıların M.Ö. II. ve III. yüzyılda gerçekleştirdikleri fetihlere belirgin bir dikkat gösterdi. Yazar, yapıtının gelişimi içinde, Roma'nın siyasal yapısını ve ordusunu anlatmakta ve çok önemli bazı uluslararası belgeleri de (Romalıların Kartacalılarla yaptıkları ilk antlaşmanın metni gibi) anmaktadır. Genellikle, olaylara getirdiği yorum, döneminin Roma patrici sınıfının (soylularının) görüşünü yansıtsa da yapıtı büyük değerinden çok şey yitirmemektedir. Ancak beş kitabının tam olarak, öteki otuz beşinin ise dağınık bölümler halinde günümüze ulaşmış olması çok üzücüdür.

Grek tarih yazıcılığının etkisi altında, Roma yıllıkçılarının yapıtları yüksek bir yetkinlik düzeyine ulaşmaya başladı. Thukydides ve Polybios'a

bilinçli olarak öykünmeye dikkat eden ilk Romalı tarihçi Gaius Sallustius Crispus (M.Ö. 86-35) idi. Ateşli bir Caesar yandaşı olan ve Prokonsüllük (Eski Roma'da Konsül yetkisi olan vali) yaptığı Numidia'da rüşvet yoluyla büyük bir servet yapan Sallustius çok fırtınalı bir hayat yaşadı. Yaşamının sonunda, Ceasar'ın ölümünden sonra, devlet hizmetinden ayrıldı ve kendisini –kendi dediğine göre– “Roma halkının anımsanmaya değer bulduğum işlerini anlatmak” amacına adadı. *Coniuratio Catilinae* [Catilina Tertibi] ve *Bellum Iugurthinum* [Iugurtha Savaşı] gibi kendisine en yakın dönemin bazı en göze çarpan olayları arasındaki ilişkiyi ele alarak işe başladı (M.Ö.43-41'e doğru). Bu yapıtlarında, yönetici aristokrasinin ahlak bozukluğunu genel çizgileriyle betimler ve “halkın gerçek şefi” Marius'u aristokrasinin içinden gelen “komplocu” Catilina'nın karşısına çıkmaya çalışır. Daha geniş boyutlu, beş kitaplık *Tarihi*'nde, Sulla'nın ölümünü izleyen yıllar içinde (78'den itibaren) demokrasi hareketinin en göze çarpan dönemini anlatmak ister. Yazarın en önemli yapıtının, ne yazık ki, ancak bazı bölümleri günümüze ulaştı. Psikolojik nedenleri ön plana çıkarmak istemesi, Sallustius'un yapıtlarının en belirgin özelliğidir.

Bu dönemin Romalıları, anı, mektup, ünlü kişilerin öz yaşam öyküsü, yaşam öyküsü ve devlet işleriyle ilgili konularla dostlar arasında yazışma türlerini de gene Grekler'den aldılar. Bu çok sayıda ürün arasında, Cicero'nun dostları (Atticus ve özellikle Brutus) ve tanıdıkları (Pompeius ve özellikle Caesar) ile yaptığı ve Cicero'nun da içinde yer aldığı, M.Ö. 60 ve 40 yılları arasındaki dönemin olaylarını değerlendirmek konusunda en önemli kaynaklardan birini oluşturan yazışmalarına sahip bulunuyoruz. Sayısız söylevleri de güncel olaylardan esinlenilmiştir. Anılar arasında, Iulius Caesar'ın *Commentarii De Bello Gallico*'sunu [Gallia Savaşı] ve bunun yanı sıra, *Commentarii De Bello Civili* [İç Savaş] adıyla yazdığı Hirtius ve başka vekilleri tarafından sürdürülen yapıtı sayabiliriz. Caesar'ın bir çağdaşı olan Cornelius Nepos'un (32'ye doğru öldü), Roma tarihinin bazı önemli kişileriyle (Atticus, Genç Cato) ilgili olarak yazdığı yaşam öyküleri son derece yüzeyseldir. Cumhuriyetin son zamanlarına özelliğini veren yoğun düşünsel etkinlik sayesinde, Roma tarihinin bu dönemini, bu yazınsal zenginliklerin pek azının bize ulaşmış olmasına karşın, öteki dönemlerinden daha iyi biliyoruz. Titus Livius'un çağdaşı ve tanıdığı olduğu olayları anlattığı, yapıtının son onluk bölümlerinin yitmiş olmasına ne kadar üzülsek yeridir.